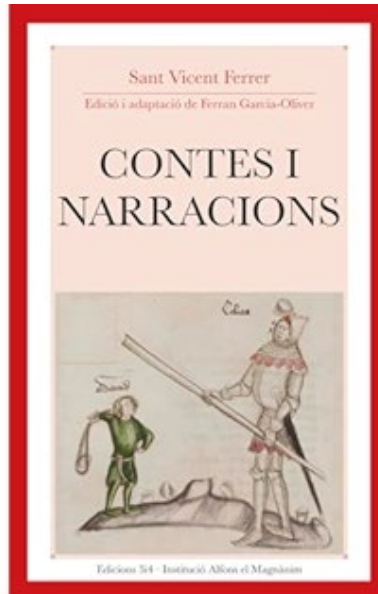

Sant Vicent Ferrer, *Contes i narracions*. Edició i adaptació de Ferran Garcia-Oliver, València, Edicions 3 i 4/Institució Alfons el Magnànim, 2023, 420 pàgines. ISBN (Tres i Quatre): 978-84-17469-73-3; ISBN (Institució Alfons el Magnànim): 978-84-1156-039-9

Ressenyat per: Gabriel Garcia Frasset

Al llarg de les darreres quatre dècades Ferran Garcia-Oliver ha anat produint una obra important tant en l'àmbit de la història com el de la literatura. I en alguns dels seus llibres trobem aspectes que es relacionen amb el llibre que ara ressenyem. *En La vall de les sis mesquites. El treball i la vida a la Valldigna medieval* (PUV 2003), on proposava, també per als estudis històrics, la llibertat expressiva, la intenció literària i la voluntat narrativa, trobem la veu espontània i rotunda dels llauradors de la senyoria cistercenca, transcrita per notaris i escrivans, en una diàlegs vius que s'assemblen als que sant Vicent dramatitzava en els seus sermons. Un altre que enllaça amb la seua predicació és *Els murs fràgils dels calls. Jueus i jueves als Països Catalans* (Afers 2019), pel seu propòsit de convertir infidels. Així mateix la novel·la *La melodia del desig* (Bromera 2013), que transcorre en el convent de la Saïdia de València a l'inici del segle XV, època coetània del sant, té com a protagonista masculí un jove jueu convers. També coincideix en l'espai i el temps la seua biografia *Ausias Marc* (PUV 2009). I recentment l'assaig *La bèstia en què cavalquem*, on reflexiona sobre la fugacitat del temps, du un títol manllevat del nostre pare Vicent, que l'utilitza en una bella metàfora: "E la bèstia en què cavalquem es lo temps, que corre ab quatre rodes", o siga, les quatre estacions. Com veiem, la seua trajectòria justifica i garanteix la labor d'antòleg, editor i adaptador de les narracions que sant Vicent inseria en la seua predicació.

Vicent Ferrer va ser un personatge excepcional de la nostra cultura. Ell i Jaume I són les dues grans celebritats en l'imaginari col·lectiu dels valencians. Fou un frare dominic d'una important formació teològica, sol·licitat en les corts reials i papals, amb una gran aptitud persuasiva i negociadora, com ho testimonia el seu protagonisme en el Cisma d'Occident o en el Compromís de Casp, on contribuï a l'entronització de la dinastia dels Trastàmara en la Corona d'Aragó; i també en les diverses vegades que els jurats de València li pregaren que intervinguera per a pacificar les bandositats que omplien els

carrers de sang. Però l'únic que la majoria dels valencians de hui potser en sabrien dir és que feia miracles (en té centenars de reconeguts, en vida i després de la mort) i que predicava en valencià pertot arreu i tots l'entenien, la qual cosa el converteix en un tresor, en gran part desaprofitat, per a l'autoestima dels seus parlants i la lleialtat a la llengua pròpia, hui minoritzada en quasi tots els àmbits i de forma especialment lamentable al si de l'església valenciana.

Un dels seus hagiògrafs, Lorenzo G. Sempere, en *Los milagros de San Vicente Ferrer* (Luis Gili ed. 1913), atribueix la seua gegantina labor de predicador a un encàrrec diví. Cap a la fi del segle XIV sant Vicent es trobava a Avinyó, prop de la cort papal de Benet XIII. Caigué molt malalt i tingué una visió en què Jesucrist, a petició de sant Francesc i sant Doménec, l'enviava a predicar perquè ningú poguera al·legar ignorància, el dia del judici, de la importància de fer bones obres i de prendre consciència que, a la fi, li haurien de retre comptes. És el missatge que sol envoltar la iconografia del sant en un fílacteri que corrobora l'admonició del seu dit índex: "Temeu a Déu i doneu-li glòria perquè ve l'hora del judici". Sant Vicent, que, per la missió encomanada, es considerava a si mateix l'àngel de l'Apocalipsi, a peu o al lloc d'un ase, recorregué incansablement, durant vint anys, bona part de l'Europa occidental, des de la Llombardia, travessant l'Occitània, fins a Bretanya, on morí; a més de la península Ibèrica, on escampà la seua paraula per Múrcia, Andalusia, Castella, Galícia i, es clar, els territoris de la Corona d'Aragó.

Hui sabem, pels estudis d'Antoni Ferrando, que era políglot. Dominava, a més del llatí, el català, l'aragonés, el castellà, l'italià, l'occità i el francès i, en cada lloc, desmentint les actes del procés de canonització, s'adreçava a l'auditori com trobava més convenient per tal d'aconseguir el seu propòsit adoctrinador. Per on passava feia prodigis que li conferiren la fama de taumaturg. El seguia una companyia de centenars de membres, on hi havia clergues; reportadors, encarregats de transcriure estenogràficament els sermons, i penitents que es flagel·laven. La seua arribada a les poblacions on havia de predicar constituïa un gran espectacle que despertava una expectació enorme i reunia milers de persones.

La seua veu, que podia ser aterridora en descriure les penes de l'infern, també sabia acaronar amb dolcesa perquè, com explica en el seu opuscle *Tractatus de vita spirituali*, en l'apartat en què es refereix breument a la predicació, pretenia que semblara que les seues paraules no eixien d'un cor superb o indignat, sinó de les entranyes de la caritat i la pietat paterna, com aquell pare que es dol de veure patir els fills perquè estan greument malalts o estimbats en un avenc profund. I afegia que solia emprar un llenguatge senzill, d'estil familiar, posant exemples perquè qualsevol pecador se sentira al·ludit com si només predicarà per a ell.

La dificultat residia a combinar el rígid sistema de pensament escolàstic i els conceptes abstractes amb un receptor heterogeni, compost principalment pel poble pla sense cap preparació intel·lectual ni coneixement dels principis teològics. El cèlebre manual d'homilètica *Ars praedicandi populo* del franciscà Francesc Eximenis, abordava el problema i remarcava la importància de la intercalació dels exemples per tal d'involucrar l'oient amb experiències viscudes, però tenint en compte que només eren un mitjà eficaç, però mai un fi en si mateix que els desviara del tema central. D'aquests exemples, fins i tot n'aparegueren col·leccions facilitadores per als sermonadors com l'*Alphabetum narrationum* d'Arnau de Lieja, editat i estudiat per Josep A. Ysern Lagarda amb el títol de *Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet* (Barcino 2004), dels quals se serví abastament sant Vicent Ferrer, a més d'altres fonts com l'Antic Testament, els evangelis apòcrifs i canònics, la utilitzadíssima *Llegenda àuria*, de Iacopo da Varazze, amb el *flos sanctorum* o vides de sants com a models a imitar; el llibre dels animals, *De proprietatibus animalium*, d'on prengué les faules; i possiblement del llibre dit de Valeri

Màxim, que acabava de publicar, l'any 1395, el seu deixeble Antoni Canals, traducció del *Dictorum factorumque memorabilium*, d'on agafà l'exemple de la mare empresonada i privada de menjar que sobrevivia perquè, la filla, quan la visitava, li donava de mamar. Un episodi que degué causar una forta impressió perquè també l'emprà Bernat Metge en *Lo somni*, bé que amb una prosa elegant, plena d'incisos i cultismes, com assenyalà Martí de Riquer en contrastar els dos textos. I sant Vicent, segons Joan Borja, també aprofità el patrimoni rondallístic valencià en contes com "L'envejós i l'avariciós" o com "La rabosa", que es menja la cistella de peix del pescador, tots dos, per la seua antiguitat, de considerable valor etnopoètic.

Ell mateix s'hi referia, en la predicació, als llibres d'on havia extret les narracions com, per exemple, parlant dels turments de sant Bartomeu, revela: "los quals recite sent Gregori"; o, quan diu: "de Sent Pau se lig que tres jorns estech arrapat", és a dir, en èxtasi. No importava, doncs, l'originalitat, sinó la consecució de l'objectiu espiritual.

Així, l'eficient eina dels exemples fou usada per tots els autors de prosa religiosa i moral de la tardor de l'edat mitjana en uns textos que sovint eren autèntics sermons escrits. En trobaríem en *El Llibre de meravelles*, de Ramon Llull; en la *Lliçó de Narbona*, d'Arnau de Vilanova, un sermó als beguins; en *La disputa de l'ase*, d'Anselm Turmeda; i, especialment, en *Lo Crestià*, de Francesc Eximenis, el gran projecte inacabat del saber i les activitats de l'home cristià. Marçal Olivari, l'any 1925, n'extragué els que conformen el volumet que titulà *Contes i faules*, publicat per l'editorial Barcino. Hi reproduí solament el text original, amb l'ajuda d'un glossari final. En canvi, el mateix llibre fou reeditat únicament en versió adaptada per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua l'any 2011. Cada edició cercava un lector diferent. En el llibre present, Ferran Garcia-Oliver opta encertadament per la doble versió, original i actualitzada, per no traïr la llengua de sant Vicent i permetre alhora que un lector modern la pugui gaudir sense dificultat de comprensió.

Repassar l'estructura de qualsevol dels sermons vicentins resulta ben il·lustratiu de la dificultat discursiva que implicava dirigir-se a una autèntica gèrnació, majoritàriament composta per persones il·letrades, durant un període usual de tres hores, sense que perden l'atenció i aconseguint que introjectaren el missatge religiós. Però sant Vicent era un mestre en aquesta mixtura de text argumentatiu, tot i que basat primordialment en l'*auctoritas* bíblica, i les seqüències narratives susdites, amb l'ús de semblances, per fer més assequibles al públic els dogmes cristians, i dels exemples, que ajudaven a establir una entenedora correspondència entre la quotidiana vida terrenal i la celestial. Tot això acompanyat d'uns extraordinaris recursos escènics, on destacaven les inflexions d'una veu potent i la gestualitat, que sols trobem rònegament reflectida en la transcripció amb l'adverbi de manera *així* quan els reportadors es referien als moviments del predicador.

Ferran Garcia-Oliver, en la "Introducció" del llibre, escrita amb el seu estil condensat, ric i brillant, explica l'itinerari biogràfic de Vicent Ferrer, el gran personatge històric en què es convertí, el seu apostolat infatigable per aconseguir la conversió universal i reformar la societat des dels principis morals del cristianisme, però sense impugnar l'ordre social i les jerarquies del feudalisme; i el seu èxit en saber despertar, amb els seus dots oratoris, els ressorts emotius d'una cristiandat angoixada i convulsa, que demanava respostes en un context de pesta negra, mortaldat i violència.

Hi constata que, a pesar de la seua importància i el seu reconeixement popular, sant Vicent ha estat poc llegit i més aviat ha interessat a disciplines com la filologia, la història i la història de la literatura. Per tal d'aconseguir que la seua paraula arribara a un públic lector més ampli, considerarà que podia recórrer als exemples, que el sant usava en funció didàctica, ja que són elements que s'aparten del caràcter doctrinari i les disquisicions escolàstiques. Però al mateix temps tenia en compte que un text medieval, farcit

d'arcaïsmes, frases llatines i etcèteres com a final abrupte d'oracions, com una mena de resum el·líptic dels reportadors, potser retrauria un receptor hodiern. Una solució podia ser l'acumulació fatigosa de notes a peu de plana o, en canvi, una versió actualitzada que servira d'aclariment automàtic de l'original perquè apareixerien en pàgines acarades. Fou l'alternativa preferida. A continuació llegí detingudament els 279 sermons valencians dels sis volums publicats per l'erudit i canonge Josep Sanchis Sivera i la filòloga suïssa Gret Schib, a més dels 52 predicats en la Quaresma de 1413 a València, i seleccionà 70 narracions que componen el llibre que presentem. Però no es tracta d'una mera transcripció, ja que el text ha estat contrastat amb els manuscrits originals, dipositats en l'Arxiu de la catedral de València, i corregit en els casos puntuals que ho requerien. A més n'ha esponjat la visualitat amb el reemplaçament dels abusius punt i coma, dos punts i cometes de les edicions esmentades per guions introductors del diàleg, amb la qual cosa n'agilita la lectura.

A més ha posat als contes, uns títols temàtics motivadors com “El lladre del breviari”, “El mercader enganyat”, “L'ermità, els tres escuders i la mort”, “El filòsof golut” o “El duc, els apòstols i els dimonis”. I els relats mostren algunes estructures pròpies de la rondallística, especialment en les fórmules inicials, ja que en els acabaments s'estalvia habitualment la moralització que els conté. Per exemple, “Sapiau que una vegada era un ermità...”; o, “Ara, scoltat. Sapiau que lla, en aquella terra, havia hun lach gran, e havia-y hun gran drach e menjava's moltes persones”. Un efecte ressaltat per les contínues interpel·lacions als oients, a més del “bona gent!” inicial, per tal d'implicar-los en la història i posar-los dins la situació, com el mateix “Què vos diré?”, que tant feia servir Ramon Muntaner en la seua *Crònica*; o “E pensat ab quanta dolor parí” i encara, “Ara, digau vosaltres, qual teniu per foll o per savi de aquests? Clar es.” O també, en algunes ocasions apareixen les tres proves característiques que han de superar els protagonistes dels contes populars, com les tres interdiccions que els nigromàntics que ha llogat una viuda ordenen al pobre escuder Xabrerol, que ha de baixar a l'infern, al llom d'un gos tan gran com un ase, a comprovar si hi es el seu amo, el ric de Llombardia: que no es senyara perquè cauria del gos; que no nomenara el nom de Jesús o de la Verge Maria, i que no parlara amb ningú que no fora el porter de l'infern o el seu senyor, si el trobava.

Unes històries plenes d'una fantasia que embadalia la gent crèdula, àvida de prodigis com l'aparició dels àngels que, en el martiri de santa Caterina, baixen amb espases i tallen les rodes amb ganivets incorporats que es disposaven a trossejar-la, els quals es converteixen en dagues voladores que maten més de “set mília hòmens infels” que gaudien contemplant el turment. Uns contes on les ànimes es presenten i parlen, on abunden els dimonis disfressats d'ermitans i una estrella baixa tres dies abans de morir sant Tomàs d'Aquino i, en expirar, puja recta al cel, però en realitat és un àngel que se n'endua l'ànima. Tot plegat fa la sensació d'estar oïnt una contalla popular, amb la seua simplicitat en l'argument i en el dibuix dels personatges, l'economia del llenguatge, la sintaxi d'oracions curtes juxtaposades o l'ús sovintejat de trets del registre col·loquial com exclamacions, onomatopeies, diminutius i altres figures retòriques que li son pròpies com les hipèrboles, per exemple la dels “mil mília” àngels que s'enduen l'ànima de santa Margarida després del seu suplici; o les comparacions, algunes de lexicalitzades com “Pus negre que la pegunta”; altres d'entendriores: Jesús menjava “com un pardalet”, i d'altres elaborades sàviament, com la de la rata penada, que no pot veure el sol de la mateixa manera que el nostre enteniment no pot conèixer la Santa Trinitat.

Unes narracions basades en antítesis com bé-mal, Jesucrist-Llucifer, cel-infern, llops i ovelles, i, de vegades, en paradoxes: “Bones son naffres del cors, que guaresxen naffres de la ànima”; o com la de “La gallina i el falcó” i el tracte oposat que els dispensen en la vida i en la mort, com el que rebran els poderosos i els humils. I especialment les

metàfores, que s'allarguen en al·legories, com el rei que funda una ciutat i hi convida la gent, que respon diversament, com un element real assimilable a l'imaginat de Deu i el regne del cel. I encara l'ús de malentesos lingüístics basats en l'homonímia, com els "cans", que tant poden ser els gossos com els naturals de Cananea; o la denominació juganera de les dones per les "oques", que usa l'ermità per preservar inútilment la innocència del deixeble, que acabarà descobrint-les ben plaentment. I també els refranys, com "hun foch ne gitarà altre", que un adolescent Tomàs d'Aquino exclama quan encén un tió per tal de forallar una donzella que enviaren a seduir-lo i l'incitava "que li metés la mà en les mamelles".

Pel que fa als temes centrals del recull, podem destacar els pilars sobre els quals el sant fonamentava la predicació. En primer lloc la conversió dels infidels i l'advertència que els plaers i els vicis mundanals conduïen al foc eternal, que compartirien pagans i jueus i, en una gradació especialment cruel, els cristians, que han estat purificats pel baptisme però no han adorat Déu, que s'hi mostrarà implacable. En segon lloc, els valors de la contrició, la fe recompensada, l'elogi de la virginitat i la castedat, el poder de Déu i els seus deixebles sobre bruixots i dimonis, i les vides exemplars dels sants i els seus martiris. En tercer lloc la misogínia medieval, palesa en la vituperació de Maria Magdalena, a la qual atribueix els pecats de supèrbia, avarícia, gola, ira, enveja i, particularment, luxúria, una consideració despietada que contrasta amb la comprensiva benevolència de sor Isabel de Villena en la *Vita Christi* al final del mateix segle. Sant Vicent insisteix que una dona luxuriosa es capaç de perdre mil ànimes, però al mateix temps afirma que l'esposa que no accedira als requeriments sexuals del marit pecava mortalment. Una doble valoració, espill del temps, que retrobem en el refús de la ciència, perquè "Nostre Senyor Déu no dona parahís per sciència, que sciència infla en supèrbia"; però només s'hi referia a la ciència estudiada, no a la benèfica ciència infusa que inoculava l'Esperit Sant. I, per últim, dedica un capítol als animals, amb faules de ressonància isòpica com la de "Les virtuts de la formiga", que cercaven algun ensenyament moral, i l'apòleg de "La gallina i el falcó".

El llibre es clou, no sabem si per casualitat, amb les qualitats de la tórtora, que, quan perd la parella, viu casta, ja no beu aigua clara, sinó tèrbola, i només es posa sobre arbres secs. Segur que Garcia-Oliver, bon coneixedor de la vida i l'obra d'Ausiàs Marc, tenia present, en incloure el text, la mateixa enumeració de les virtuts de l'ocell que el nostre gran poeta recorda a na Montboí que ha vulnerat en el virulent i singular maldit que li adreçà en cobles creuades. I potser que en el darrer relat, "Gossos i llops", amb el raonament negociador dels llops, que evita una guerra anunciada, pensara en les habilitats diplomàtiques de fra Vicent com a pacificador de conflictes.

Quant a la versió actualitzada, esmenta els problemes complexos d'un text amb 600 anys d'antiguitat pels considerables canvis que ha experimentat la llengua. Calia elaborar una versió plenament intel·ligible per a un lector actual, però respectant l'original tant com fora possible i procurant que l'adaptació continuara respirant un aire medieval. Això, segons afirma, exigia meticulositat i responsabilitat. El resultat ha estat reeixit.

Els criteris que ha tingut presents han estat, primerament, traduir les frases llatines i cercar la millor solució per als sovintejats "etcètera". A continuació, en l'aspecte morfològic, la modernització dels morfemes verbals, com *anassen* i *serie*, per *anaren* i *seria*, i el canvi de *vós* per *tu*. Tocant a la sintaxi, l'ordenació lògica de la frase, la regularització dels díctics personals per evitar redundàncies i desfer ambigüitats, l'estalvi de les conjuncions en les predominants oracions copulatives, i la supressió, on fora possible, dels omnipresents verbs de dicció *dir* i *respondre*. I, pel que fa al lèxic, l'explanació de conceptes que en aquell temps se sobreentenien com *camp clos*, que Garcia-Oliver completa com *camp clos de torneig*; la substitució sinonímica de verbs

comuns com *fer* i *donar* i d'arcaïsmes oblidats com *ops-necessitat*, *brach-pus*, *messió-despesa*, *saig-agutzil*, *ugat-fatigat*, *oradura-follia*, *gitar-llançar*, *cogitar-pensar*, *jaquir-deixar*, *jatsia-encara...* Però, també en aquest cas, Garcia-Oliver ha buscat la precisió semàntica. Per exemple, l'adjectiu *mesquí*, bastant recurrent en l'original, ha estat reemplaçat, segons convinguera, per *infeliç*, *desgraciat*, *miserable*, *pobre*, *malastruc* o *ingrat*. O així mateix el canvi oportú de locucions que han mudat el significat com *sabor de dormir* - *ganes de dormir* o *per amor de* - *per causa de*.

En parlar de la prosa religiosa i moral de l'Edat Mitjana, immediatament se suscita la qüestió de si s'havia d'incloure o no en la història de la literatura perquè el propòsit dels autors era el didacticisme confessional sense cap voluntat artística. Això ha ocasionat que alguns crítics la qualificaren simplement de paraliteratura. Amb el llibre de Ferran esvaïm els dubtes i situem Vicent Ferrer entre els mestres de la narrativa popular en valencià perquè, com diu el sant, “la lengua done a conèixer la persona de la qual terra és”.

Una de les biografies mes citades del sant es la de Pierre Henri Fages, que resseguí les seues petjades pertot arreu del continent i, l'any 1893, publicà a *París Histoire de Saint Vincent Ferrier, apôtre de l'Europe*, perquè, efectivament fou un venerat apòstol d'Europa, però sobretot es un gran personatge valencià que cal mantenir viu a la memòria i reivindicar. I el llibre de Ferran Garcia-Oliver hi ajudarà perquè divulga encertadament la vida i l'obra d'un gran personatge de la nostra cultura i amplifica considerablement els seus lectors potencials amb unes narracions interessants i amenes. Be es pot dir que ha escoltat l'advertiment del sant en un dels seus exemples: “tenir ploma i no escriure, mala cosa es”. I convé fer cas als mestres.